

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Навчально-методичний комплекс
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) освітнього рівня
за спеціальністю 201 «Агрохімія»

Електронний ресурс

Рецензенти:

Н. В. Гришина – завідувачка кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент;

С. М. Доля – директор ТОВ «Агроексперт», кандидат сільськогосподарських наук.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or Erasmus+. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 25 червня 2026 року)*

Аграрне та земельне право : навчально-методичний комплекс для здобувачів
А 25 вищої освіти першого (бакалаврського) освітнього рівня за спеціальністю
201 «Агрохімія» [Електронний ресурс] / уклад. О. О. Гололобова. – Харків : ХНУ
імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 72 с.)

Навчально-методичний комплекс нормативної дисципліни підготовки агрономів «Аграрне та земельне право» містить робочу програму навчальної дисципліни, методичні рекомендації для виконання практичних, самостійних робіт, приклади завдань семестрових екзаменів тощо.

Навчальне видання призначене для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 201 «Агрономія» першого (бакалаврського) освітнього рівня.

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2026

© Гололобова О. О., уклад., 2026

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	4
1. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО»	5
1.1 Опис навчальної дисципліни	5
1.2 Тематичний план навчальної дисципліни	6
1.3 Структура навчальної дисципліни	10
1.4 Методи контролю та система оцінювання	10
1.5 Рекомендована література	14
2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗА РОЗДІЛАМИ ДИСЦИПЛІНИ ...	20
2.1 Методичні рекомендації до вивчення розділу 1	20
2.2 Методичні рекомендації до вивчення розділу 2	31
2.3 Перелік питань для самоперевірки	37
3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ	41
4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ РОБІТ	64
5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО УЧАСТІ У ПІДСУМКОВОМУ КОНТРОЛІ	66
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Нормативним актом, що визначає порядок та принципи реалізації освітніх послуг у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, є Положення про організацію освітнього процесу (затверджене рішенням Вченої ради від 28.12.2020 р., протокол № 19). Саме цей документ встановлює обов'язкові стандарти для планування та проведення навчальної діяльності.

Відповідно до Положення, особлива роль у забезпеченні якості підготовки фахівців належить навчально-методичному комплексу дисципліни. Він розглядається як цілісна та інтегрована система нормативних і дидактичних матеріалів, що забезпечує комплексний підхід до вивчення дисципліни.

Освітній контент навчально-методичного комплексу навчальної дисципліни «Аграрне та земельне право» містить робочу програму навчальної дисципліни, методичні рекомендації для виконання практичних, самостійних робіт, приклади завдань семестрових екзаменів, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів тощо. Навчально-методичний комплекс дисципліни виступає логічно-змістовною основою курсу, що забезпечує чітку організацію всього процесу навчання та допомагає здобувачу вищої освіти формувати цілісну систему професійних знань.

Навчальне видання призначене для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 201 «Агрономія» першого (бакалаврського) освітнього рівня.

При підготовці навчально-методичного комплексу використовувалися матеріали дистанційного курсу «Державна політика у сфері використання та охорони земельних і лісових ресурсів у воєнний та повоєнний періоди», розробленого в межах виконання проєкту Erasmus+ KA2 DOMANI (Developing Micro-credentials Ecosystems in Ukraine and Mongolia for Competitive and Resilient Green Economies).

1. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО»

1.1. Опис навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Аграрне та земельне право» є формування у майбутніх фахівців правових знань задля усвідомлення змісту суспільних відносин, які регулюються нормами аграрного та земельного права, формування навички аналітичної роботи з нормативними та інструктивними документами задля самостійного вирішення завдань у сфері регулювання земельних та аграрних правовідносин.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Аграрне та земельне право» є ознайомлення студентів із змістом правових інститутів земельного та аграрного права, об'єктивними закономірностями їх становлення і розвитку; сприяти глибокому засвоєнню правових категорій, передбачених аграрним та земельним законодавством; прищеплення студентам уміння працювати з нормативно-правовими актами; набуття студентам навички практичного використання норм сучасного законодавства стосовно до конкретних ситуацій.

Кількість кредитів – 3.

Загальна кількість годин – 90.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	
Семестр	
3-й	
Лекції	
32 год.	
Практичні, семінарські заняття	
16 год.	
Лабораторні заняття	
год.	
Самостійна робота	
42 год.	
у тому числі індивідуальні завдання	
год.	

Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна

Загальні компетентності

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина в Україні.

Фахові компетентності

ФК 12. Знання та розуміння організаційно-економічних і правових основ ефективного органічного виробництва, управління діяльністю аграрних підприємств для забезпечення сталого природокористування.

Програмні результати навчання

ПРН 3. Обговорювати й пояснювати основи, що сприяють розвитку загальної політичної культури та активності, формуванню національної гідності й патріотизму, соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання економіки й права.

1.2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Земельне право в правовій системі України.

Тема 1. Поняття та предмет земельного права.

Система земельного права. Методи земельного права. Принципи земельного права Функції земельного права.

Тема 2. Джерела земельного права України.

Поняття та особливості джерел земельного права Класифікація джерел земельного права. Конституція України в системі джерел земельного права України. Закони як джерела земельного права України. Підзаконні нормативно-правові акти як джерела земельного права України.

Тема 3. Система органів управління земельним фондом України.

Поняття та система органів управління у сфері земельних ресурсів. Планування використання та охорони земель. Зонування земель. Землеустрій і землевпорядний процес. Моніторинг земель. Державний земельний кадастр.

Тема 4. Земельні правовідносини.

Поняття та особливості земельних правовідносин. Класифікація земельних правовідносин. Суб'єкти земельних правовідносин. Об'єкти земельних правовідносин. Зміст земельних правовідносин. Виникнення, зміна та припинення земельних правовідносин.

Тема 5. Право власності на землю.

Поняття та особливості права власності на землю. Правові форми власності на землю. Суб'єкти права власності на землю. Права власників земельних ділянок. Обов'язки власників земельних ділянок. Виникнення, зміна та припинення права власності на землю.

Тема 6. Право користування землею.

Поняття і зміст права землекористування. Суб'єкти і об'єкти права землекористування. Види права землекористування. Право постійного і тимчасового користування земельною ділянкою. Правове регулювання оренди землі. Особливості концесійного землекористування. Право земельного сервітуту. Добросусідство та його зміст.

Тема 7. Правові форми набуття та переходу права власності на землю.

Підстави набуття права на землю. Порядок безоплатної передачі (приватизації) земельних ділянок громадянам. Набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність). Перехід права на земельну ділянку при переході права на будівлю і споруду. Придбання земельних ділянок на підставі цивільно-правових угод. Продаж земельних ділянок на конкурентних засадах.

Тема 8. Обмеження та припинення прав на землю.

Поняття обмеження прав на земельну ділянку. Види обмежень прав на земельну ділянку. Правовий режим зон з особливими умовами використання земель. Підстави припинення права власності на землю та права користування земельною ділянкою. Добровільна відмова від права власності або права постійного користування земельною ділянкою. Примусове припинення прав на земельну ділянку.

Тема 9. Правова охорона земель.

Правова охорона земель як основного національного багатства: поняття, зміст, мета та завдання. Загальні засади та особливості охорони земель. Правові форми охорони земель. Об'єкти та суб'єкти правової охорони земель. Правова охорона ґрунтів. Правова охорона земель від забруднення і засмічення.

Тема 10. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.

Загальна характеристика юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства. Поняття, склад та види земельних правопорушень як підстав юридичної відповідальності. юридичної відповідальності за земельні правопорушення. Дисциплінарна відповідальність за порушення земельного законодавства. Цивільно-правова відповідальність за порушення земельного законодавства. Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства. Кримінальна відповідальність за порушення земельного законодавства.

Розділ 2. Аграрне право України як галузь права.

Тема 11. Аграрне право України як галузь права. Формування аграрного права, сучасний стан та напрямки його подальшого розвитку.

Предмет та методи аграрного права. Принципи аграрного права. Система аграрного права. Співвідношення аграрного права з іншими галузями права. Джерела аграрного права. Поняття, особливості та види суб'єктів аграрних відносин.

Тема 12. Суб'єкти аграрних відносин.

Суб'єкти аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються діяльністю пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом.

Тема 13. Правові засади державного регулювання сільського господарства України. Поняття, функції, форми та методи державного регулювання сільського господарства України Система центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління агропромисловим комплексом України.

Правові форми державної підтримки суб'єктів аграрного господарювання. Правове становище Аграрного фонду.

Тема 14. Правове становище фермерських господарств. Правові засади діяльності сільськогосподарських кооперативів та особистих селянських господарств.

Поняття та порядок створення фермерського господарства. Земельні правовідносини у фермерському господарстві. Майнові правовідносини у фермерському господарстві. Правове регулювання господарської діяльності фермерського господарства. Підстави та порядок припинення фермерського господарства.

Поняття та основні види сільськогосподарських кооперативів. Порядок створення сільськогосподарських кооперативів. Земельні та майнові правовідносини у сільськогосподарських кооперативах. Правові підстави і порядок припинення сільськогосподарських кооперативів. Поняття та ознаки особистих селянських господарств. Правовий режим земель та майна, які використовуються для ведення особистого селянського господарства.

Тема 15. Договірні відносини виробників сільськогосподарської продукції.

Поняття та особливості договорів в сфері сільського господарства. Види договірних зобов'язань в сфері сільського господарства. Особливості окремих договорів в сфері сільського господарства. Договір контрактації сільськогосподарської продукції.

Тема 16. Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства.

Поняття та види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства. Дисциплінарна відповідальність працівників сільськогосподарських організацій. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин. Кримінальна відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин.

1.3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
Розділ 1. Земельне право в правовій системі України						
Тема 1 <i>Поняття та предмет земельного права.</i>	5	2			3	
Тема 2. <i>Джерела земельного права України.</i>	5	2			3	
Тема 3. <i>Система органів управління земельним фондом України.</i>	5	2	2			1
Тема 4. <i>Земельні правовідносини.</i>	5	2				3
Тема 5. <i>Право власності на землю.</i>	5	2				3
Тема 6. <i>Право користування землею.</i>	5	2				3
Тема 7. <i>Правові форми набуття та переходу права власності на землю.</i>	5	2				3
Тема 8 <i>Обмеження та припинення прав на землю.</i>	5	2	2			1
Тема 9. <i>Правова охорона земель.</i>	10	2	2			6
Тема 10. <i>Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.</i>	10	2	4			4
Разом за розділом 1	60	20	10			30
Розділ 2. Аграрне право України як галузь права						
Тема 11. <i>Аграрне право України як галузь права. Формування аграрного права, сучасний стан та напрямки його подальшого розвитку.</i>	5	2				3
Тема 12. <i>Суб'єкти аграрних відносин.</i>	3	2				1
Тема 13. <i>Правові засади державного регулювання сільського господарства України.</i>	5	2				3
Тема 14. <i>Правове становище фермерських господарств. Правові засади діяльності сільськогосподарських кооперативів та особистих селянських господарств.</i>	6	2	2			2
Тема 15. <i>Договірні відносини виробників сільськогосподарської продукції.</i>	5	2	2			1
Тема 16. <i>Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства.</i>	6	2	2			2
Разом за розділом 2	30	12	6			12
Усього годин	90	32	16			42

1.4. Методи контролю та система оцінювання.

У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна діє накопичувальна система оцінок за 100-бальною шкалою, яка представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру, %	Оцінка для чотирирівневої шкали оцінювання
90–100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

В процесі вивчення дисципліни «Аграрне та земельне право» використовуються такі види контролю: поточний протягом семестру та підсумковий семестровий.

Поточний контроль проводиться науково-педагогічним працівником у формі усного опитування на практичних заняттях та лекціях, прийняття практичних робіт, у формі колоквиуму, семінарського заняття, за допомогою проведення контрольної роботи.

Виконання практичних, контрольних робіт оцінюються в балах, які потім додаються і переводяться в оцінку за національною та міжнародною системами відповідно до критеріїв, прийнятих в університеті.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни у формі екзамену є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

Студент заробляє бали з першого дня занять, виконуючи різні види завдань за навчальною програмою дисципліни. Максимальна кількість балів, яку студент може отримати протягом навчального семестру становить 60 балів. Їх розподіл під час навчання у семестрі та при проведенні семестрового контролю з дисципліни «Аграрне та земельне право» представлений у таблиці 1.2.

Протягом семестру бали підсумовуються, і в кінці курсу у разі успішного виконання всіх завдань протягом навчального семестру та підсумкового контрольного завдання студент має можливість отримати максимальну підсумкову оцінку 100 балів.

Таблиця 1.2 – Схема нарахування балів під час навчання у семестрі та при проведенні семестрового контролю з дисципліни «Аграрне та земельне право»

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Екзамен	Сума	
Розділ 1		Розділ 2		К			Разом
Тема	Бали	Тема	Бали				
T1	1	T11	1				
T2	6	Тема12	1				
T3	1	Тема13	5				
T4	1	Тема 14	1				
T5	1	Тема15	1				
T6	1	Тема 16	11				
T7	1						
T8	6						
T9	6						
T10	6						
30		20		10	60	40	100

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання																	Ек- за- мен	Су- ма	
Розділ 1, Теми										Розділ 2, Теми						Всього			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16				КР
																10	60	40	100

К – контрольна робота;

T1, T2 ... – теми розділів.

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 10 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи, індивідуального завдання.

Кількість балів за видами навчальних технологій, темами надана у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3. – Кількість балів за видами навчальних технологій, темами

Тема	Усього балів за темою	Активність під час лекції (Відповіді на питання, участь в опитуванні і т. і.)	Практична робота	Контрольна робота
Розділ 1				
1	1	1		
2	6	1	5	
3	1	1		
4	1	1		
5	1	1		
6	1	1		
7	1	1		
8	6	1	5	
9	6	1	5	
10	6	1	5	

Разом за розділом 1	30	10	20	
Розділ 2				
11	1	1		
12	1	1		
13	5	1	4	
14	1	1		
15	1	1		
16	11	1	10	
Разом за розділом 2	20	6	14	
Усього балів за видами оцінювання	50 (60)	16	34	(10)

Таким чином, в процесі вивчення дисципліни «Аграрне та земельне право» використовуються такі критерії оцінювання:

–знання лекційного та самостійне опрацьованого навчального матеріалу, якій визначається навчальною програмою, під час лекційного опитування – 16 б;

–своєчасне та якісне виконання практичних робіт – 34 б;

–своєчасне та якісне виконання контрольної роботи з дисципліни – 10 б;

–своєчасне та якісне виконання підсумкового контролю з дисципліни своєчасне та якісне виконання контрольної роботи з дисципліни – 40 б.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Знання студентів оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

«Відмінно 90–100 балів» – студент міцно засвоїв теоретичний матеріал, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

«Добре 70–89 балів» – студент добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, своєчасно виконує контрольні роботи з дисципліни, під час лекційного опитування демонструє знання лекційного матеріалу.

Здобувач вищої освіти самостійно опрацьовує навчальний матеріал, який визначається навчальною програмою, але припускається певних похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при виконанні практичного завдання.

«Задовільно 50–69 балів» – студент в основному опанував теоретичні знання навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість, відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточні знання; не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю; не завжди присутній на лекційних заняттях.

«Незадовільно 1–49 балів» – студент не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах, відсутнє наукове мислення, практичні навички не сформовані; не завжди присутній на лекційних заняттях.

У випадку наявності неформальної освіти здобувачеві буде зарахована певна кількість балів залежно від обсягу у кредитах ЄКТС чи годинах, набраних після успішного проходження відповідних курсів, участі у конференціях, тренінгах та ін. та надання документа (сертифікат, свідоцтво, тощо).

1.5. Рекомендована література

Основні нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. ; станом на 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 21.12.2025).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. ; станом на 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.12.2025).

4. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III ; станом на 19.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.12.2025).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. ; станом на 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. ; станом на 11.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
7. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. ; станом на 04.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
8. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 р. ; станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
9. Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 р. ; станом на 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
10. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. ; станом на 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
11. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. станом на 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
12. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII ; станом на 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
13. Водний кодекс України : Закон України 6 червня 1995 року N 214/95-ВР. ; станом на 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

14. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. ; станом на 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
15. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. ; станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
16. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII; станом на 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
17. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III ; станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
18. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII; станом на 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
19. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII ; станом на 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
20. Про захист рослин : Закон України від 14.10.1998 р. № 180-XIV ; станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
21. Про інформацію : Закон України від 2.10.1992 р. № 2657-XII ; станом на 14.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
22. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV ; станом на 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
23. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 № 155-IX ; станом 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

24. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : Закон України 1877-IV від 24.06.2004 № 155-IX ; станом 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20210701#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

25. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України 1877-IV 24.06.2004 № 1877-IV ; станом 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20210701#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

26. Про затвердження Правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року №650 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

27. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання : Постанова КМУ від 25.07.2007 № 963 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

Основна література

1. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право: навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252 с.

2. Земельне право : підручник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк ; за ред. О. І. Баїк. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2021. 385 с.

Допоміжна література

1. Рациональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів : організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти : колективна монографія / за ред. акад. НААН С. А. Балюка, чл.-кор. АЕНУ А. В. Кучера. Х. : Смугаста типографія. 2015. 432 с.
2. Гололобова О. О., Коваль І. М. Державна політика у сфері використання та охорони земельних і лісових ресурсів у воєнний та повоєнний періоди : дистанційний курс / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. URL: <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=13813> (дата звернення: 21.12.2025).
Розроблено в межах виконання проєкту DOMANI
3. Чабаненко М. М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Чабаненко Максим Михайлович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 40 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10656> (дата звернення: 21.12.2025).
4. Гололобова О. О., Кобець Т. О., Хижняк А. Ю. Оцінка компетенцій власників приватних садіб щодо правового регулювання сусідських відносин. Актуальні проблеми формальної і неформальної освіти з моніторингу довкілля та заповідної справи: зб. тез доповідей І Міжнародної Інтернет-конференції (м. Харків, 26 лютого 2021 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 54–56. URL: <https://ecology.karazin.ua/wp-content/uploads/2021/02/akt-probl-form-i-neform-osv-z-monit-dovk-ta-zapov-spr-2021.pdf>
5. Гололобова О. О., Кобець Т. О., Хижняк А. Ю. Оцінка компетенцій природокористування власників приватних садіб. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна серія «Екологія», 2021, Вип. 24. С. 91–102. URL: https://journals.uran.ua/visnukkhnu_ecology/article/view/251708
6. Гололобова О. О., Масовець Ж. В. Шляхи підвищення ефективності землекористування при веденні особистого селянського господарства. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія». Харків, 2019. Випуск 19. С. 104–112. DOI: [10.26565/1992-4259-2018-19-11](https://doi.org/10.26565/1992-4259-2018-19-11)

*Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті,
відео-лекції, інше методичне забезпечення*

1. Урядовий портал : єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
2. Центр політико-правових реформ : офіційний вебсайт. URL: <http://www.pravo.org.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
3. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
4. Законодавство України : офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України : офіційний вебсайт. URL: <http://www.minagro.gov.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
6. Асоціація фермерів та приватних землевласників України : офіційний вебсайт. URL: <http://www.farmer.com.ua> (дата звернення: 21.12.2025).
7. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : офіційний вебсайт. URL: <http://www-library.univer.kharkov.ua> (дата звернення: 21.12.2025).

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗА РОЗДІЛАМИ ДИСЦИПЛІНИ

2.1 Методичні рекомендації до вивчення розділу 1 «Земельне право в правовій системі України».

Розділ 1 «Земельне право в правовій системі України» містить десять тем, на вивчення яких відводиться 60 години, з них 20 – на лекційні заняття, 10 – на виконання практичних робіт, 20 годин – на самостійну роботу.

У навчальних матеріалах до Теми 1 «Поняття та предмет земельного права» основна увага зосереджена на формуванні фундаментальних знань про земельне право як самостійну галузь у правовій системі України. Опрацювання матеріалу має розпочинатися зі з'ясування сутності предмета земельного права, під яким розуміють вольові суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею, а також її охорони та відтворення. Особливість предмета зумовлена специфікою землі як об'єкта, що одночасно виступає природним ресурсом, територіальним базисом та основним національним багатством.

Значне місце у темі відведено розгляду методів земельного права, тобто сукупності способів впливу держави на поведінку суб'єктів земельних відносин. Вивчення методів базується на усвідомленні поєднання імперативного методу (владних приписів), що домінує у сфері державного управління та охорони земель, та диспозитивного методу (рівності сторін), який переважає у цивільному обороті земельних ділянок. Такий дуалізм методів дозволяє збалансувати приватні інтереси власників із публічними інтересами держави та суспільства щодо збереження земельного фонду.

Особлива увага приділяється аналізу системи земельного права, яка розглядається як внутрішня структура галузі, що складається із загальної та особливої частин. Студентам необхідно засвоїти, що загальна частина містить інститути, які мають універсальне значення (право власності, управління, відповідальність), тоді як особлива частина присвячена правовому режиму

окремих категорій земель (сільськогосподарського призначення, житлової та громадської забудови, лісогосподарського призначення тощо).

Вивчення принципів земельного права має ґрунтуватися на приписах Конституції України та статті 5 Земельного кодексу України. У навчальних матеріалах кожен принцип – від пріоритету екологічної безпеки до забезпечення гарантій прав на землю – аналізується як вихідне положення, що визначає спрямованість усієї правотворчої та правозастосовної діяльності. Акцентовується увага на тому, що принципи не є лише декларативними тезами, а виступають безпосередніми критеріями законності дій суб'єктів.

Завершальним етапом вивчення теми є розгляд функцій земельного права, що розкривають його соціальне призначення. Насамперед висвітлюються регулятивна та охоронна функції, через які реалізується державна політика щодо раціонального використання земель. Значна увага приділяється екологічній та економічній функціям, які забезпечують сталий розвиток територій та наповнення бюджетів через систему платного землекористування. Розуміння функцій дозволяє студентам усвідомити роль земельного права у забезпеченні продовольчої та екологічної безпеки держави.

У навчальних матеріалах до Теми 2 «Джерела земельного права України» значна увага приділяється з'ясуванню правової природи та ієрархічної структури актів, що регулюють суспільні відносини у земельній сфері. Джерела земельного права розглядаються як зовнішні форми вираження правових норм, через які держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки щодо використання та охорони земель. Особливість системи джерел цієї галузі полягає у її динамічності та комплексному характері, що зумовлено необхідністю поєднання економічних інтересів власників із екологічними вимогами суспільства.

Фундаментальне значення у системі джерел має Конституція України, яка виступає актом найвищої юридичної сили. Вивчення теми ґрунтується на аналізі статей 13 та 14 Основного Закону, які визначають землю об'єктом права власності Українського народу та основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Конституційні положення

зкладають правовий фундамент для всіх інших галузевих норм, гарантуючи право власності на землю громадянам, юридичним особам та державі.

Центральне місце серед галузевих джерел посідають закони, насамперед, Земельний кодекс України, який є головним кодифікованим актом у цій сфері. У межах теми аналізується роль Кодексу як базового документа, що визначає правовий режим усіх категорій земель та порядок набуття прав на них. Окрім Кодексу, значна увага приділяється спеціальним законам, таким як «Про оренду землі», «Про землеустрій», «Про державний земельний кадастр» та «Про охорону земель». Ці акти деталізують процедурні аспекти землевпорядного процесу, реєстрації земельних ділянок та механізми їхнього раціонального використання.

Окремий блок питань присвячений підзаконним нормативно-правовим актам, які забезпечують механізм реалізації законодавчих положень. У навчальних матеріалах розглядається значення постанов Кабінету Міністрів України, наказів профільних міністерств, зокрема Мінагрополітики, рішень місцевих органів самоврядування. Підзаконні акти характеризуються як інструменти, що встановлюють технічні порядки, методики оцінки земель та правила ведення моніторингу, забезпечуючи практичне функціонування земельної системи.

Завершується розгляд теми висвітленням класифікації джерел земельного права, що здійснюється за їхньою юридичною силою, предметом регулювання та територіальною сферою дії. Студенти мають звернути увагу на зростаючу роль міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою та рішень Конституційного Суду України, які виступають важливими джерелами для тлумачення земельно-правових норм. Розуміння ієрархії та взаємозв'язку джерел є необхідною умовою для правильного вирішення юридичних колізій у правозастосовній діяльності.

Тема 3 «Система органів управління земельним фондом України» присвячена комплексному аналізу правових та організаційних механізмів, за допомогою яких держава здійснює регулятивний вплив на земельні правовідносини. Вивчення даної теми передбачає системний аналіз

інституційної структури управління земельними ресурсами України. Пріоритетну увагу приділено розмежуванню компетенції між органами загальної юрисдикції, зокрема Кабінетом Міністрів України та місцевими державними адміністраціями, а також органами спеціальної компетенції. Центральне місце в цій системі посідає Держгеокадастр, правовий статус якого як головного органу виконавчої влади у сфері земельних відносин є ключовим об'єктом дослідження.

Наступним етапом є вивчення практичного інструментарію державного управління, що охоплює процедури землеустрою та моніторингу земель. Ці механізми розглядаються як стратегічні засоби забезпечення раціонального використання земельного фонду та його ефективної охорони. Окремий акцент зроблено на інформаційному забезпеченні галузі, зокрема на правових засадах функціонування Державного земельного кадастру. Він аналізується як базова геоінформаційна система, що забезпечує офіційну верифікацію відомостей про правовий режим, територіальні межі та нормативну цінність земельних ділянок.

Завершується розгляд теми вивченням конкретних правових процедур, які регламентують механізми надання, вилучення та переходу прав на земельні ділянки у власність або користування. Це дозволяє здобувачам вищої освіти опанувати практичний алгоритм реалізації земельних прав у межах чинного законодавства України.

У навчальних матеріалах до Темі 4 «Земельні правовідносини» розкривається динамічна сторона земельного права, де абстрактні норми закону втілюються у реальну поведінку учасників. Земельні правовідносини визначаються як суспільні відносини, що виникають у сфері використання та охорони земель, врегульовані нормами права, учасники яких наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Особливістю цих відносин є те, що вони завжди пов'язані з землею як специфічним об'єктом, що має обмежений характер та особливу цінність для суспільства, що зумовлює значний рівень державного втручання в їхнє регулювання.

Опрацювання теми передбачає детальний аналіз суб'єктів земельних правовідносин, якими можуть бути громадяни та юридичні особи України,

іноземці та іноземні компанії (з певними обмеженнями), а також територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування та держава в особі відповідних органів влади. У навчальному матеріалі акцентується увага на правосуб'єктності учасників, що є необхідною умовою для набуття ними земельних прав. Водночас вивчаються об'єкти земельних правовідносин, де ключовим поняттям виступає земельна ділянка – частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування та визначеними щодо неї правами. Студенти мають усвідомити різницю між землею як природним ресурсом та земельною ділянкою як юридично оформленим об'єктом права, що має кадастровий номер та чітке цільове призначення.

Значна увага приділяється розгляду змісту земельних правовідносин, який складають суб'єктивні права учасників (правомочності щодо володіння, користування, розпорядження) та їхні юридичні обов'язки (своєчасна оплата, використання за цільовим призначенням, дотримання екологічних стандартів). У темі висвітлюється класифікація земельних правовідносин, які поділяються за функціональним призначенням на регулятивні та охоронні, за характером – на матеріальні та процесуальні, а за змістом – на відносини власності, користування, управління та контролю.

Процеси трансформації прав розглядаються через механізм виникнення, зміни та припинення земельних правовідносин. Вивчення цього питання ґрунтується на понятті юридичних фактів – конкретних життєвих обставин, з якими закон пов'язує певні правові наслідки. Навчальний матеріал характеризує різні види підстав: правочинні (договори купівлі-продажу, оренди), адміністративні акти (рішення про передачу ділянки), судові рішення та настання певних подій. Особливий фокус спрямований на те, що у земельному праві для виникнення правовідносин часто необхідна наявність складного юридичного складу, наприклад, поєднання рішення органу влади та державної реєстрації відповідного права.

У навчальних матеріалах до Теми 5 «Право власності на землю» розглядається центральний інститут земельного права, що визначає юридично закріплену можливість особи на власний розсуд володіти, користуватися та

розпоряджатися належною їй земельною ділянкою. Право власності на землю аналізується не лише як суб'єктивне право, а й як об'єктивна категорія, що базується на положеннях Конституції України, де земля проголошена об'єктом права власності Українського народу. Особливість цього інституту полягає в тому, що право розпорядження землею обмежене вимогами щодо її цільового призначення та необхідністю дотримання екологічних стандартів, що відрізняє земельну власність від власності на інші речі.

Опрацювання теми передбачає вивчення правових форм власності на землю, які за законодавством України поділяються на приватну, комунальну та державну. У матеріалах акцентується увага на суб'єктах права власності: громадянах та юридичних особах (щодо приватної власності), територіальних громадах в особі органів місцевого самоврядування (щодо комунальної) та державі в особі відповідних органів влади (щодо державної). Важливим аспектом є розгляд обмежень для іноземних суб'єктів, зокрема заборона на набуття у власність земель сільськогосподарського призначення, що є стратегічним питанням національної безпеки.

Значна увага приділяється юридичному статусу власників, який розкривається через систему їхніх прав та обов'язків. Права власників земельних ділянок включають можливість самостійного господарювання, зведення будівель (згідно з містобудівною документацією), право на доходи від використання землі та можливість відчуження ділянки. Водночас висвітлюються обов'язки власників, серед яких пріоритетними є використання землі за цільовим призначенням, своєчасна сплата земельного податку, дотримання правил добросусідства та недопущення погіршення екологічного стану ділянки. У навчальному матеріалі підкреслюється, що право власності на землю зобов'язує власника до її раціонального використання.

Динаміка права власності вивчається через підстави його виникнення, зміни та припинення. Виникнення права власності пов'язується з такими юридичними фактами, як цивільно-правові угоди (купівля-продаж, дарування), безоплатна передача із земель державної чи комунальної власності (приватизація), спадкування або прийняття судового рішення. Студенти мають

засвоїти, що обов'язковим елементом виникнення права власності є його державна реєстрація у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Реєстрація права в реєстрі нерухомості можлива лише після того, як відомості про саму земельну ділянку (її межі, площу, цільове призначення) внесено до Державного земельного кадастру. Державна реєстрація забезпечує офіційне підтвердження державою юридичного факту володіння ділянкою, що є головним інструментом захисту прав власника від неправомірних посягань.

Питання припинення права власності розглядаються у контексті як добровільної відмови, так і примусового вилучення (викупу) для суспільних потреб чи конфіскації за рішенням суду, що потребує чіткого дотримання встановлених законом процедур.

У навчальних матеріалах до Темі 6 «Право користування землею» розкривається сутність найбільш поширеного способу реалізації економічного потенціалу земельних ресурсів. Право землекористування визначається як правове регулювання діяльності щодо вилучення корисних властивостей землі та отримання доходів від неї. На відміну від права власності, землекористування має похідний та обмежений характер, де зміст права визначається договором або законом. Суб'єктами цих відносин виступають громадяни, юридичні особи, органи влади та місцевого самоврядування, а об'єктом – земельна ділянка, передана для конкретної господарської чи іншої діяльності.

Значна увага приділяється класифікації видів права землекористування. Зокрема, розглядається право постійного користування земельною ділянкою, яке характеризується безстроковістю, але доступне лише обмеженому колу суб'єктів (державні та комунальні підприємства, установи, релігійні організації тощо) згідно зі ст. 92 Земельного кодексу України.

Центральне місце у темі посідає правове регулювання оренди землі, що згідно зі статтею 93 Земельного кодексу України, розглядається як засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, що необхідна орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. Закон України «Про оренду землі» деталізує механізм реалізації цього права,

виступаючи спеціальним нормативним актом у цій сфері. У навчальному матеріалі акцентується увага на істотних умовах договору оренди: об'єкті, терміні дії та орендній платі. Окремо висвітлюються особливості концесійного землекористування, яке застосовується при реалізації масштабних інвестиційних проектів та будівництві об'єктів інфраструктури, де держава надає право на експлуатацію землі в обмін на виконання соціально значущих робіт.

Специфічним інститутом, що вивчається в межах теми, є право земельного сервітуту – право обмеженого користування чужою земельною ділянкою. Сервітут дозволяє вирішувати потреби осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом (наприклад, право проходу, проїзду, прокладання комунікацій). Навчальний матеріал пояснює підстави виникнення права земельного сервітуту (закон, договір або рішення суду).

Завершується тема розглядом інституту добросусідства, зміст якого полягає в обов'язку власників та землекористувачів обирати такі способи використання своїх ділянок, при яких сусідам завдається найменше незручностей (затінення, задимлення, неприємні запахи тощо). Приписи щодо добросусідства (статті 103–109 ЗК України) розглядаються не як обмеження, а як юридичний інструмент забезпечення мирного співіснування суб'єктів земельних прав та запобігання конфліктам у сфері землекористування.

У методичних вказівках до вивчення Темі 7 «Правові форми набуття та переходу права власності на землю» розглядаються правові механізми, за допомогою яких суб'єкти стають повноправними власниками земельних ділянок. Вивчення матеріалу розпочинається з аналізу підстав набуття права на землю, які поділяються на первинні (безоплатна передача із земель державної чи комунальної власності) та похідні (набуття права на підставі цивільно-правових угод, спадкування тощо). Важливим аспектом є розуміння того, що будь-яка форма набуття права власності потребує обов'язкового юридичного оформлення та державної реєстрації.

Особлива увагу у темі приділяється порядку безоплатної передачі (приватизації) земельних ділянок громадянам. Навчальний матеріал розкриває

процедурні етапи: від подання клопотання до розроблення землепорядної документації та прийняття рішення відповідним органом. Студенти мають опрацювати норми ст. 121 Земельного кодексу України, що встановлюють граничні розміри ділянок для різних потреб (ведення селянського господарства, садівництва, будівництва житлового будинку).

Специфічним інститутом, що висвітлюється в межах теми, є набувальна давність (ст. 119 ЗК України). Навчальні матеріали пояснюють можливість набуття права власності особами, які добросовісно, відкрито та безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років. Слід звернути увагу, що на відміну від цивільного права, у земельному праві набувальна давність не створює право власності автоматично, а лише дає право на першочергове отримання цієї ділянки у власність через процедуру приватизації.

Принципове значення має питання переходу права на земельну ділянку при переході права на будівлю і споруду. Вивчення цього блоку базується на принципі «єдності юридичної долі» земельної ділянки та розташованої на ній нерухомості (ст. 120 ЗК України та ст. 377 ЦК України). Навчальний матеріал підкреслює, що до особи, яка набула право власності на об'єкт нерухомості, право на земельну ділянку переходить на тих самих умовах і в тому самому обсязі, які були у попереднього власника, що мінімізує юридичні ризики при операціях з майном.

Розділ щодо придбання земельних ділянок на підставі цивільно-правових угод охоплює аналіз договорів купівлі-продажу, дарування, міни та пожертви. Особливий акцент зроблено на вимогах до форми таких правочинів (обов'язкове нотаріальне посвідчення) та перевірці покупців на відповідність вимогам закону щодо концентрації земель «в одних руках». Паралельно розглядається продаж земельних ділянок на конкурентних засадах через систему електронних аукціонів. Студенти мають засвоїти, що реалізація державної та комунальної землі у 2025 році відбувається переважно через прозорі торги, що забезпечує ринкову оцінку ресурсів та наповнення бюджетів. Водночас у Темі 8 розглядаються підстави обмеження прав на землю (охоронні

зони, санітарно-захисні зони) та процедури примусового припинення прав у разі порушення законодавства або для суспільних потреб.

Завершують розділ питання захисту та відповідальності у Темях 9 та 10. У навчальних матеріалах до Теми 9 «Правова охорона земель» основна увага фокусується на забезпеченні сталого функціонування землі як природного ресурсу та основного національного багатства України. Правова охорона земель розглядається як розгалужена система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, а також на відтворення і підвищення родючості ґрунтів. Мета охорони земель полягає у забезпеченні збереження земель як найважливішої складової навколишнього природного середовища для нинішнього та майбутніх поколінь.

Вивчення теми базується на аналізі загальних засад охорони земель, закріплених у Земельному кодексі України та Законі України «Про охорону земель». Навчальний матеріал розкриває правові форми охорони земель, що включають встановлення нормативів (зокрема, гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин), лімітування використання, проведення державної експертизи землевпорядної документації та здійснення державного контролю. Особлива увага приділяється механізму економічного стимулювання власників та землекористувачів за впровадження заходів щодо меліорації, рекультивації та консервації деградованих чи малопродуктивних земель.

Об'єктом правової охорони у межах цієї теми виступає весь земельний фонд України в межах її державної території, а також ґрунти як особливий природний компонент земної кори. Суб'єктами правової охорони є органи державної влади (зокрема, Держекоінспекція та Держгеокадастр), органи місцевого самоврядування, а також безпосередньо власники та землекористувачі. У навчальних матеріалах наголошується, що на власників покладено не лише право користування, а й позитивний юридичний обов'язок не допускати погіршення стану земель та вживати активних заходів щодо їх захисту від негативних процесів.

Окремий блок питань присвячений правовій охороні ґрунтів, що передбачає захист від водної та вітрової ерозії, зсувів, підтоплення та засолювання. Значна увага приділяється правовій охороні земель від забруднення і засмічення. Розглядаються правові вимоги щодо поводження з відходами, пестицидами та агрохімікатами, а також специфічні заходи з ліквідації наслідків хімічного та радіоактивного забруднення. Навчальний матеріал підкреслює, що дотримання вимог охорони земель є обов'язковою умовою будь-якої господарської діяльності, а їх порушення тягне за собою обов'язок повного відшкодування заподіяної шкоди та може стати підставою для примусового припинення права на земельну ділянку.

У навчальних матеріалах до Теми 10 «Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства» підсумовується вивчення загальної частини земельного права через призму захисної функції правових норм. Юридична відповідальність у цій сфері розглядається як застосування до правопорушників передбачених законом санкцій, що тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового або організаційного характеру. Головною метою відповідальності є покарання винних а також поновлення порушених прав власників і землекористувачів, компенсація шкоди, завданої земельним ресурсам як природному об'єкту.

Опрацювання теми розпочинається з аналізу земельного правопорушення як підстави відповідальності. Студенти мають засвоїти склад правопорушення: об'єкт (земельний правопорядок), об'єктивну сторону (дія чи бездіяльність, наприклад, самовільне зайняття ділянки або псування земель), суб'єкта та суб'єктивну сторону (вину у формі умислу або необережності). У навчальних матеріалах наводиться розгалужена класифікація земельних правопорушень, що дозволяє розмежувати екологічні проступки від порушень майнових прав на землю.

Значна увага приділяється видам юридичної відповідальності, де кожен вид характеризується за специфікою санкцій та суб'єктів застосування.

Дисциплінарна відповідальність розглядається у контексті порушень земельного законодавства працівниками під час виконання трудових обов'язків (наприклад, посадовими особами землевпорядних організацій).

Цивільно-правова відповідальність фокусується на майновому аспекті – відшкодуванні збитків власникам та землекористувачам, а також поверненні самовільно зайнятих ділянок у первинний стан.

Адміністративна відповідальність вивчається через аналіз норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (статті 52–56). Студенти аналізують процедуру накладення штрафів за такі порушення, як порушення правил використання земель, приховування відомостей про земельний фонд або невиконання приписів контролюючих органів.

Кримінальна відповідальність висвітлюється як крайній захід впливу за суспільно небезпечні діяння, передбачені Кримінальним кодексом України.

Завершальним акцентом теми є механізм відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення земельного законодавства. У навчальному матеріалі пояснюється, що сплата штрафу не звільняє правопорушника від обов'язку виправити порушення та компенсувати збитки. Особливо підкреслюється специфіка розрахунку шкоди за методиками, що враховують ступінь деградації ґрунтів та витрати на їх рекультивацію, що є важливим для практичної діяльності юриста в аграрному та земельному секторах.

2.2 Методичні рекомендації до вивчення розділу 2

На вивчення другого розділу «Аграрне право України як галузь права» виділяється 30 годин, з них 12 годин відводиться на лекційні заняття, 6 – на виконання практичних робіт, 12 – на самостійне опанування навчальними матеріалами.

У навчальних матеріалах до Теми 11 розкривається сутність аграрного права як комплексної галузі, що регулює суспільні відносини у сфері сільськогосподарської діяльності. Вивчення теми розпочинається з аналізу предмета, який становлять внутрішні (організаційні) та зовнішні (господарські)

відносини суб'єктів агробізнесу. Методи аграрного права характеризуються поєднанням приватноправового регулювання (свобода господарювання) та державного втручання, зумовленого необхідністю забезпечення продовольчої безпеки.

Значна увага приділяється системі джерел, де особливе місце посідають спеціальні закони, такі як Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про особисте селянське господарство», Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України». Студенти мають засвоїти принципи аграрного права, серед яких пріоритетність сільськогосподарського землекористування та рівність усіх форм господарювання на селі.

Завершується тема характеристикою суб'єктів аграрних відносин, які поділяються на фізичних осіб (селяни, власники особистих селянських господарств) та юридичних осіб (агрохолдинги, фермерські господарства, кооперативи). Акцентується увага на їхньому специфічному правовому статусі, що поєднує трудові, земельні та майнові права у єдиний комплекс виробничої діяльності.

У навчальних матеріалах до Теми 12 розкривається правовий статус учасників агропромислового сектору, які класифікуються за характером їхньої діяльності. Суб'єкти аграрних відносин – це фізичні та юридичні особи, чия діяльність спрямована на виробництво, переробку або обслуговування сільськогосподарської продукції. Ключовою ознакою цих суб'єктів є їхній специфічний зв'язок із землею як основним засобом виробництва та біологічними активами (рослинами і тваринами).

Основна увага приділяється суб'єктам, що займаються безпосередньо сільськогосподарською виробничою діяльністю. До них належать фермерські господарства, приватні та державні сільськогосподарські підприємства, аграрні кооперативи та господарські товариства. Навчальний матеріал акцентує увагу на правовому статусі фермерського господарства як основної форми сімейного бізнесу на селі, а також на особливостях особистих селянських господарств, які забезпечують продовольчі потреби громадян без створення юридичної особи.

Окремий блок питань присвячений суб'єктам, що здійснюють діяльність, пов'язану з сільськогосподарським виробництвом. Це обслуговуючі кооперативи, агротехсервіси, елеватори, насіннєві інспекції та підприємства з переробки сировини. Вивчення цієї групи суб'єктів базується на розумінні їхньої ролі у створенні цілісного аграрного ринку та забезпеченні логістичного ланцюга від поля до споживача. Студенти мають усвідомити, що правове регулювання цих організацій поєднує норми аграрного, господарського та цивільного права.

У навчальних матеріалах до Темі 13 розглядається роль держави у забезпеченні стабільного розвитку аграрного сектору та продовольчої безпеки країни. Державне регулювання сільського господарства визначається як цілеспрямований вплив держави на економічні процеси в агропромисловому комплексі через систему правових, економічних та організаційних заходів. Навчальний матеріал розкриває функції регулювання, серед яких пріоритетними є захист вітчизняного товаровиробника, підтримка цінової стабільності на ринку харчових продуктів та стимулювання експорту.

Особлива увага приділяється системі органів виконавчої влади, що здійснюють управління АПК. Центральне місце посідає Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке формує державну політику у сферах сільського господарства, охорони прав на сорти рослин та тваринництва. Вивчаються також повноваження Держпродспоживслужби та Держгеокадастру в контексті їхнього впливу на аграрне виробництво. Студенти мають усвідомити розподіл компетенцій між загальнодержавними органами та місцевими державними адміністраціями у сфері управління сільськими територіями.

Важливим блоком теми є правові форми державної підтримки суб'єктів аграрного господарювання. Аналізуються механізми прямої бюджетної підтримки (дотації, субсидії), пільгового кредитування, часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та страхування агропродукції. Вивчення цих інструментів базується на Законі України «Про державну підтримку

сільського господарства України», де закладені принципи прозорості та доступності допомоги для фермерів та великих агропідприємств.

Завершується тема вивченням правового становища Аграрного фонду як спеціалізованої державної установи. Розглядається його роль у здійсненні об'єктів державного цінового регулювання та формуванні державного продовольчого резерву. Студенти аналізують механізм товарних та фінансових інтервенцій, які проводить Аграрний фонд для запобігання різким коливанням цін на зерно та інші стратегічні культури, що забезпечує баланс інтересів між аграріями та споживачами.

У навчальних матеріалах до Темі 14 розглядається правовий статус основних форм господарювання на селі, що забезпечують розвиток сільських територій. Центральне місце посідає фермерське господарство, яке визначається як форма підприємницької діяльності громадян, що виявили бажання виробляти товарну аграрну продукцію. Вивчення теми розпочинається з порядку створення фермерського господарства, де обов'язковою умовою є наявність у засновника права власності або користування земельною ділянкою. Студенти мають засвоїти, що фермерське господарство може бути створене як юридична особа або як фізична особа-підприємець (сімейне фермерське господарство).

Земельні та майнові правовідносини у фермерському господарстві мають специфічний характер: землі господарства можуть складатися з ділянок, що належать членам фермерського господарства на праві приватної власності, та ділянок, наданих господарству в оренду. Майно господарства належить йому на праві власності, а члени фермерського господарства мають право на частку в цьому майні при виході з нього. Окремо розглядається господарська діяльність, яка базується на принципах самоокупності, та порядок припинення фермерського господарства, що може бути добровільним або примусовим (наприклад, у разі банкрутства чи відсутності спадкоємців).

Наступний блок присвячений сільськогосподарським кооперативам. Студенти вивчають кооперацію як спосіб об'єднання аграріїв для спільного обробітку землі або обслуговування виробництва. Навчальний матеріал

розкриває різницю між виробничими та обслуговуючими кооперативами (згідно з оновленим законодавством – кооперативами з метою або без мети отримання прибутку). Особлива увага приділяється принципу демократичного управління («один член – один голос») та порядку формування пайового фонду.

Завершується тема аналізом особистих селянських господарств. Особисті селянські господарства розглядається як непідприємницька діяльність фізичних осіб, спрямована на задоволення власних потреб у продуктах харчування та реалізацію лишків сільськогосподарської продукції. Навчальний матеріал підкреслює правовий режим земель особистих селянських господарств, де громадяни мають право на безоплатну приватизацію до 2,0 га землі. Важливою ознакою особистих селянських господарств є те, що така діяльність не потребує реєстрації як суб'єкта підприємництва, проте час роботи в такому господарстві може зараховуватися до страхового стажу за умови сплати внесків.

У навчальних матеріалах до Теми 15 розглядається інструментарій реалізації виробленої продукції та забезпечення аграрного виробництва ресурсами. Договірні відносини в сільському господарстві характеризуються поєднанням загальних норм цивільного і господарського права зі спеціальними приписами аграрного законодавства. Особливість цих договорів зумовлена специфікою об'єкта (живі організми, сировина, що швидко псується) та впливом природно-кліматичних чинників, що безпосередньо впливає на виконання зобов'язань.

Вивчення теми передбачає класифікацію видів договірних зобов'язань. Студенти мають розрізняти договори, спрямовані на забезпечення виробництва (поставка добрив, пального, насіння, лізинг техніки), та договори щодо реалізації продукції (купівля-продаж, поставка, комісія). Окремо висвітлюються договори про надання послуг, зокрема агротехнічне обслуговування та зберігання зерна (договір складського зберігання).

Центральне місце в темі посідає договір контрактації сільськогосподарської продукції. Навчальний матеріал розкриває його специфіку: виробник зобов'язується виробити і передати продукцію у власність контрактанту, а останній – сприяти у виробництві та оплатити продукцію за визначеними

цінами. Важливою особливістю є те, що за договором контрактації виробник несе відповідальність за невиконання зобов'язання лише за наявності його вини, що захищає аграрія у разі стихійного лиха чи неврожаю.

Навчальний матеріал підкреслює, що чітке дотримання форми та умов аграрних договорів є головною гарантією захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників у судах та перед кредиторами.

У навчальних матеріалах до Теми 16 підсумовується вивчення курсу шляхом аналізу механізмів захисту прав суб'єктів агробізнесу та інтересів держави. Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства розглядається як система примусових заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили протиправні діяння у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Особливість відповідальності в цій галузі полягає у необхідності врахування специфіки аграрної праці та біологічного характеру об'єктів (тварин, посівів).

Окрему увагу приділено дисциплінарній відповідальності працівників сільськогосподарських організацій. У матеріалах розкриваються особливості внутрішнього трудового розпорядку в агропідприємствах, де заходи стягнення (догана, звільнення) можуть застосовуватися за порушення технологічної дисципліни, правил поводження з пестицидами або неналежний догляд за худобою. Акцентується увага на статутній відповідальності членів кооперативів.

Цивільно-правова (майнова) відповідальність виступає основним інструментом відшкодування збитків. Навчальний матеріал фокусується на принципах повної компенсації шкоди, заподіяної посівам, насадженням або тваринам. Студенти вивчають специфіку відповідальності за договором контрактації, де виробник-аграрій звільняється від відповідальності, якщо порушення сталося внаслідок дії непереборної сили (засуха, повінь тощо).

Блок адміністративної та кримінальної відповідальності охоплює правопорушення, що загрожують продовольчій або екологічній безпеці.

Адміністративні проступки: розглядаються порушення правил карантину тварин і рослин, недотримання стандартів якості продукції та порушення правил технічної експлуатації агротехніки.

Кримінальна відповідальність: висвітлюється як крайній захід за тяжкі злочини, такі як випуск недоброякісної продукції, що спричинив масові отруєння, або ж незаконне привласнення майна фермерських господарств.

2.3 Перелік питань для самоперевірки

Розділ I

1. У чому полягає специфіка землі як об'єкта правового регулювання?
2. Які суспільні відносини складають предмет земельного права?
3. Чим відрізняється диспозитивний метод від імперативного у земельних відносинах?
4. Які принципи земельного права закріплені у статті 5 Земельного кодексу України?
5. Конституція України у системі джерел земельного та аграрного права.
6. Проаналізуйте ієрархію джерел земельного права.
7. Яке значення мають рішення Конституційного Суду України для регулювання земельних відносин?
8. Які органи здійснюють загальне та спеціальне управління земельним фондом?
9. У чому полягає роль Держгеокадастру в системі органів виконавчої влади?
10. Що таке державний земельний кадастр і які функції він виконує?
11. Визначте поняття та складові елементи земельних правовідносин.
12. Хто може бути суб'єктом земельних правовідносин в Україні?
13. Дайте юридичну характеристику земельної ділянки як об'єкта права.
14. Які юридичні факти є підставою для виникнення земельних правовідносин?
15. Які існують форми та методи державного регулювання сільського господарства?
16. Розкрийте зміст «тріади» повноважень власника земельної ділянки.
17. Які особливості суб'єктного складу права приватної власності на землю?

18. Які обов'язки покладаються на власників земельних ділянок згідно із законом?
19. Визначте поняття та види права землекористування.
20. Хто має право на постійне користування земельною ділянкою за чинним законодавством?
21. Які істотні умови договору оренди землі визначені законом?
22. Що таке земельний сервітут та які підстави його встановлення?
23. У чому полягає сутність інституту добросусідства?
24. Які особливості правового статусу іноземців як суб'єктів права на землю?
25. Які існують способи набуття права власності на землю громадянами?
26. Опишіть процедуру безоплатної приватизації земельної ділянки.
27. Які норми безоплатної передачі земель встановлені для різних цільових призначень?
28. У чому полягає процедура продажу земель державної власності на конкурентних засадах?
29. Що таке набувальна давність у земельному праві?
30. Які існують підстави для примусового припинення права власності на землю?
31. Як відбувається процедура викупу земельних ділянок для суспільних потреб?
32. Який порядок створення та реєстрації фермерського господарства?
33. Чим відрізняється особисте селянське господарство від фермерського?
34. Що включає в себе поняття «правова охорона земель»?
35. Які заходи передбачає правова охорона ґрунтів?
36. Визначте об'єкти та суб'єкти правової охорони земель.
37. Які види відповідальності передбачені за порушення земельного законодавства?
38. У чому полягає специфіка дисциплінарної відповідальності в аграрному секторі?

39. Які адміністративні проступки у земельній сфері є найбільш поширеними?

40. За яких умов настає кримінальна відповідальність за псування земель?

41. Як розраховується шкода, заподіяна земельним ресурсам внаслідок забруднення?

42. Схарактеризуйте державну політику у сфері використання земельних ресурсів у воєнний та повоєнний періоди.

43. Схарактеризуйте державну політику у сфері охорони земельних ресурсів у воєнний та повоєнний періоди.

Розділ 2

1. У чому полягає комплексний характер аграрного права як галузі права?

2. Які суспільні відносини складають предмет аграрного права?

3. Схарактеризуйте методи аграрного права.

4. Схарактеризуйте основні принципи аграрного права.

5. Назвіть джерела аграрного права України.

6. Схарактеризуйте суб'єктів аграрних відносин.

7. У чому полягають особливості правосуб'єктності сільськогосподарських товаровиробників?

8. Які суб'єкти належать до категорії тих, що займаються діяльністю, пов'язаною з обслуговуванням агровиробництва?

9. Сформулюйте поняття та мету державного регулювання сільського господарства.

10. Які функції виконує Міністерство аграрної політики та продовольства України в системі управління АПК?

11. Чим відрізняються прямі методи державного регулювання від непрямих?

12. Які існують форми державної фінансової підтримки аграріїв?

13. Який правовий статус має Аграрний фонд і які його завдання на ринку зерна?

14. Як здійснюється державний контроль за якістю та безпечністю сільськогосподарської продукції?

15. Який порядок створення фермерського господарства як юридичної особи?
16. Хто має право бути членом фермерського господарства згідно з чинним законодавством?
17. У чому полягає особливість правового режиму майна фермерського господарства?
18. Які підстави та юридичні наслідки припинення діяльності фермерського господарства?
19. Визначте поняття сільськогосподарського кооперативу та його основні ознаки.
20. Чим відрізняються сільськогосподарські виробничі кооперативи від обслуговуючих?
21. Які принципи лежать в основі членства та управління в аграрному кооперативі?
22. Дайте визначення особистого селянського господарства та назвіть його основні ознаки.
23. Чи вважається діяльність в межах особистого селянського господарства підприємницькою? Обґрунтуйте відповідь.
24. У чому полягають особливості аграрних договорів порівняно з загальногосподарськими?
25. Розкрийте зміст та істотні умови договору контрактації сільськогосподарської продукції.
26. Які права та обов'язки сторін за договором на агротехнічне обслуговування?
27. Які види юридичної відповідальності застосовуються за порушення аграрного законодавства?
28. У чому полягають особливості майнової відповідальності сільськогосподарських підприємств за невиконання зобов'язань?
29. За які діяння в аграрній сфері передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність?

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Мета проведення практичних занять полягає у системній апробації теоретичних знань, засвоєних здобувачами вищої освіти. Основними завданнями є формування професійних компетенцій щодо застосування нормативно-правового інструментарію під час розв'язання юридичних кейсів, стимулювання навичок науково-аналітичної роботи та здійснення комплексного моніторингу якості засвоєння програмного матеріалу.

Практична складова підготовки з навчальної дисципліни «Аграрне та земельне право» реалізується під час виконання практичних робіт, семінарів та контроль-колоквіумів. Відповідно до положень освітньо-професійної програми, виконання зазначених видів робіт є імперативною вимогою, що забезпечує допуск студента до підсумкової атестації.

Процес підготовки до аудиторної роботи базується на плані практичних занять, який структуровано за темами дисципліни. Тематичний план забезпечує послідовне вивчення правових інститутів та регламентує обсяг обов'язкових завдань. Перелік тем та їхній змістовний розподіл систематизовано у таблиці 3.1.

Під час роботи з правовими кейсами студенти вчаться визначати правову природу речових прав на земельну ділянку – від права власності до обмежених речових прав на чуже майно (оренди, сервітуту, емфітевзису чи суперфіцію), встановлювати межі компетенції органів управління, обирати необхідні джерела права – від Конституції та кодексів (Земельного, Цивільного) до підзаконних актів (постанов КМУ, наказів Мінагрополітики).

Найвищу дидактичну ефективність забезпечує інтерактивна модель навчання, що передбачає виконання індивідуальних завдань з подальшою публічною апробацією та захистом результатів. Такий підхід стимулює активізує когнітивні здібності та забезпечує систематичну підготовку до аудиторної роботи.

Таблиця 3.1 – Теми практичних та семінарських занять з дисципліни «Аграрне та земельне право»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Теми 1–3. Семінарське заняття.	2
2	Теми 4–8. Колоквіум.	2
3	Тема 9. Практична робота «Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства України».	2
4	Тема 10. Практична робота. «Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства України». Контрольна робота	2 2
5	Теми 11–15. Колоквіум.	2
6	Тема 16. Семінар «Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства України».	4
	Разом	16

Алгоритм участі здобувача вищої освіти у дискусійній частині заняття передбачає:

- лаконічну та термінологічно точну дефініцію основних теоретичних концептів;
- аргументоване обґрунтування власних висновків із використанням методів правової логіки;
- конструктивне доповнення основних доповідей та участь у науковій полеміці.

Процес опрацювання практичного матеріалу потребує від студента всебічного вивчення змісту навчальних питань, критичного аналізу академічних джерел (монографій, підручників) та актуальної нормативно-правової бази. Рівень засвоєння знань підлягає регулярній верифікації через систему інваріантних питань для самоконтролю.

Практичні заняття за темами 1–3, 11–15 проводяться у формі контроль-колоквіуму. Цей формат передбачає комплексне підтвердження здобувачами освіти отриманих знань, вільне володіння понятійно-категоріальним апаратом.

Проведення колоквиуму вирішує завдання оцінювання результатів навчання та дозволяє викладачу вчасно виявити прогалини у знаннях щодо базових елементів навчання та сприяти їх ліквідації.

Навчальним планом передбачено проведення семінарських занять за темами 4–8, які спрямовані на поглиблення теоретичних знань та розвиток навичок наукової дискусії.

Виконання практичних робіт передбачено за Темами 10 та 16. Вони містять алгоритм виконання, перелік джерел права, що регламентують суспільні відносини у відповідних галузях.

Практична робота 1

Колоквиум до Теми 1, Теми 2, Теми 3.

Питання

1. Визначте предмет земельного права як самостійної галузі права.
2. Розкрийте зміст та юридичне значення методів земельного права.
3. Проаналізуйте систему принципів земельного права, закріплених у чинному законодавстві.
4. Дайте характеристику функціям земельного права як основних напрямів правового впливу на земельні відносини.
5. Визначте місце земельного права в загальній системі права України та його зв'язок із суміжними галузями.
6. Схарактеризуйте правовий статус землі як об'єкта земельних правовідносин.
7. Висвітліть структуру системи земельного права як галузі права.
8. Схарактеризуйте ієрархію джерел земельного права України.
9. Висвітліть роль Конституції України у регулюванні земельних правовідносин.
10. Схарактеризуйте Земельний кодекс України як основний кодифікований акт, що регулює земельні відносини з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, а також раціонального використання й охорони земель як основного національного багатства України.

11. Розкрийте співвідношення законів та підзаконних актів у системі земельного законодавства.
12. Схарактеризуйте систему органів управління у сфері використання та охорони земель.
13. Схарактеризуйте повноваження Верховної Ради України у сфері регулювання земельних відносин.
14. Розкрийте роль підзаконних актів Кабінету Міністрів України у системі джерел земельного права.
15. Визначте роль актів органів місцевого самоврядування у регулюванні використання земель.
16. Схарактеризуйте міжнародні договори як джерело земельного права України.
17. Схарактеризуйте правовий статус Держгеокадастру у сфері земельних відносин.
18. Визначте повноваження органів спеціальної компетенції у сфері земельних ресурсів (на прикладі Держгеокадастру).
19. Дайте характеристику землеустрою як основного інструменту державного регулювання земельних відносин.
20. Схарактеризуйте зміст та етапи землевпорядного процесу.
21. Схарактеризуйте мету та завдання державного моніторингу земель.
22. Висвітліть принципи здійснення державного моніторингу земель.
23. Визначте об'єктний склад державного моніторингу земель.
24. Схарактеризуйте суб'єктів, що здійснюють державний моніторинг земель в Україні та їх повноваження.
25. Розкрийте сутність зонування земель та його вплив на правовий режим територій.
26. Схарактеризуйте методи державного контролю за дотриманням земельного законодавства.
27. Дайте характеристику плануванню використання територій як функції управління земельним фондом.

28. Схарактеризуйте правове забезпечення відновлення та використання хімічно забруднених ґрунтів за воєнно-техногенних впливів.

Практична робота 2

Семінарське заняття

Тема 4 «Земельні правовідносини».

Тема 5 «Право власності на землю».

Тема 6 «Право користування землею».

Тема 7. Правові форми набуття та переходу права власності на землю.

Тема 8. Обмеження та припинення прав на землю.

Питання

1. У чому полягає специфіка змішаного характеру виникнення земельних правовідносин, де волевиявлення сторін (приватний інтерес) обов'язково має бути підтверджене державою через процедури реєстрації та контроль за використанням землі (публічний інтерес)?

2. Розкрийте особливості виникнення та припинення прав на землю в умовах воєнного стану. Як у земельному праві періоду воєнного стану забезпечується баланс між принципом недоторканності приватної власності та пріоритетом суспільного інтересу?

3. Чи можна вважати земельну частку (пай) повноцінним об'єктом земельних правовідносин до моменту її виділення в натурі та присвоєння кадастрового номера?

4. Диференціюйте поняття «об'єкт земельних правовідносин» та «об'єкт права власності на земельну ділянку». обґрунтуйте теоретичне та практичне значення виокремлення земельної частки (паю) як специфічного об'єкта правовідносин.

5. Схарактеризуйте правову природу обмежень та обтяжень прав на земельну ділянку: проведіть межу між публічно-правовими обмеженнями (охоронні зони, містобудівне планування) та приватно-правовими обтяженнями, визначивши їх вплив на зміст правомочностей власника.

6. Схарактеризуйте правові механізми примусового припинення права власності на земельну ділянку з мотивів суспільної необхідності: проаналізуйте баланс між захистом права приватної власності та інтересами держави (громади) у світлі практики Європейського суду з прав людини.

7. Порівняйте правову природу емфітевзису, суперфіцію та оренди землі: визначте переваги та ризики використання обмежених речових прав порівняно з договірними відносинами оренди для агробізнесу та забудовників.

8. Розкрийте зміст інституту добросусідства як правового обмеження користування земельною ділянкою: проаналізуйте критерії «неприпустимого впливу» (шум, запахи, затінення) та процесуальні способи захисту прав суміжних землекористувачів.

Практична робота за темою «Правова охорона земель»

Згідно зі ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Правове розуміння охорони земель ґрунтується на триєдиній функції земельних ресурсів:

- Земля як засіб виробництва та просторовий базис економіки.
- Земля як територіальне середовище проживання та життєдіяльності людини.
- Земля як фундаментальний компонент біосфери, що забезпечує функціонування екосистем.

Охорона земель – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (Ст. 1 ЗУ «Про Охорону земель»).

Об'єктом особливої охорони держави є всі землі в межах території України (Ст. 2 ЗУ «Про Охорону земель»).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону земель», система охорони базується на наступних принципах:

- Пріоритет екологічної безпеки над економічною доцільністю.
- Нормування та планомірне обмеження впливу господарської діяльності.
- Відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства.
- Публічність у прийнятті рішень щодо охорони земельних ресурсів.

Реалізація землеохоронних норм здійснюється через чотири основні правові функції:

- Регулююча: встановлення нормативів допустимого навантаження та обов'язків власників та користувачів (ст. 91, 96 ЗК України).
- Стимулююча: запровадження економічних важелів, зокрема, податкові пільги, компенсація за консервацію деградованих земель, надання пільгових кредитів для впровадження охоронних технологій.
- Контрольна: здійснення нагляду з боку Міндовкілля, Держгеокадастру, органів місцевого самоврядування та громадських інспекторів.
- Каральна: застосування заходів адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства.

За специфікою охорони об'єкти охорони землі класифікуються за їх категорійною приналежністю та цільовим призначенням.

Так, відповідно до ст. 19 ЗК України у складі земель нашої держави виділяють такі категорії земель:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісового фонду;
- є) землі водного фонду;

ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Використання та охорона кожної із зазначених категорій земель регулюються як загальними, так і спеціальними нормами земельного права, які враховують соціально-економічну та екологічну специфіку земель кожної категорії. Причому питома вага спеціальних норм земельного права в регулюванні суспільних відносин щодо використання земель різних категорій є досить великою. Це у свою чергу зумовлює необхідність здійснення охорони різних категорій земель з урахуванням їх специфіки. Отже, окремими об'єктами охорони земель слід вважати землі, що віднесені до кожної з передбачених ЗК України категорій земель.

Окрему увагу приділено встановленню охоронних та захисних зон:

- Охоронні зони: навколо об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо.

- Зони санітарної охорони: навколо джерел водопостачання та оздоровчих об'єктів.

- Прибережні захисні смуги: території вздовж водойм із жорстким обмеженням господарської діяльності (заборона розорювання, зберігання пестицидів, будівництва споруд).

Об'єктом особливого правового захисту є родючий шар ґрунту. Законодавство вимагає:

- Обов'язкове зняття та складування родючого шару при проведенні будівельних робіт.

- Здійснення консервації земель – виведення з обігу деградованих або малопродуктивних ділянок для відновлення їхніх природних властивостей.

Ґрунти як компонент земельних ресурсів характеризується наявністю гумусового шару та унікальною властивістю родючості, що визначає його значення для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави. Правова охорони ґрунтів передбачає запровадження особливого режиму використання ґрунтів. На території України чорноземи складають 60% земель, що складає близько 24 млн га. Це зумовлює пріоритетність екологічних заходів

землекористування. Відповідно до норм Земельного кодексу України, вилучення земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб суттєво обмежене та потребує обов'язкового санкціонування на рівні Верховної Ради України.

Окремим напрямом правового регулювання є жорсткий контроль за механічним втручанням у структуру земельного покриву, що виключає можливість довільного зняття або переміщення родючого шару без отримання спеціального дозволу. При цьому суб'єкти господарювання зобов'язані забезпечувати рекультивацію порушених територій для відновлення природного стану екосистеми. Таким чином, правова охорона ґрунтів реалізується через комплекс превентивних заборон та зобов'язальних норм, спрямованих на збереження якісних характеристик землі як основного національного багатства.

Завдання до практичної роботи

Задача 1. Фермерське господарство використовувало хімічні добрива, що призвело до значного перевищення гранично допустимих концентрацій пестицидів у ґрунті суміжної ділянки, яка належить природному заповіднику.

Які правові наслідки наступають за забруднення земель особливо охоронних територій? Хто має здійснювати контроль у цій ситуації?

Задача 2. Підприємство під час будівництва заводу зняло верхній родючий шар ґрунту та перемістило його на іншу ділянку без отримання відповідного спеціального дозволу.

Чи є дії підприємства порушенням законодавства про охорону ґрунтів? Яка відповідальність передбачена за зняття та перенесення ґрунтового покриву без дозволу?

Задача 3. Громадянин Петренко, власник ділянки для ведення особистого селянського господарства, влаштував на своїй землі стихійне звалище побутових відходів, що призвело до захащення земель.

У чому полягає різниця між «забрудненням» та «засміченням» земель? Які обов'язки власника щодо охорони земель були порушені?

Задача 4. Внаслідок аварії на нафтопроводі було забруднено 2 гектари земель сільськогосподарського призначення. Власник труби відмовився проводити рекультивацію, посилаючись на те, що він сплатив штраф за порушення екологічних норм.

Чи звільняє сплата штрафу від обов'язку проведення рекультивації порушених земель? Який порядок відшкодування збитків у такому випадку?

Задача 5. Районна державна адміністрація прийняла рішення про консервацію деградованих земель приватної власності шляхом їх залуження на 5 років без згоди власника.

Що таке консервація земель та які підстави її проведення? Чи законне рішення адміністрації про консервацію приватної землі без згоди власника?

Задача 6. Під час перевірки було встановлено, що агрохолдинг протягом 5 років вирощував соняшник на одній і тій самій ділянці, що призвело до виснаження ґрунту та зниження вмісту гумусу на 1.5%.

Чи є порушенням правил сівозміни та виснаження ґрунтів підставою для примусового припинення права користування землею?

Задача 7. На території прибережної захисної смуги річки місцева рада дозволила будівництво складських приміщень для зберігання мінеральних добрив.

Які обмеження встановлює правовий режим охорони прибережних захисних смуг? Чи є таке рішення ради законним?

Задача 8. Власник земельної ділянки лісогосподарського призначення самовільно змінив її рельєф (засипав яр) для будівництва під'їзної дороги.

Чи входить збереження природного рельєфу до змісту правової охорони земель? Які санкції передбачені за порушення структури земельної ділянки?

Задача 9. Державний інспектор з контролю за використанням та охороною земель виявив, що територія колишнього хімзаводу не очищена від залишків ртуті, що загрожує ґрунтовим водам. Директор заводу заявив, що земля під заводом є приватною, тому інспектор не має права на перевірку.

Які повноваження мають органи державного контролю щодо охорони земель на ділянках приватної власності?

Задача 10. Приватне підприємство звернулося до суду з позовом до держави про компенсацію витрат, понесених на самостійне поліпшення якості ґрунтів (вапнування), які були йому передані в оренду в незадовільному стані.

Чи передбачає законодавство стимулювання (економічні заходи) для суб'єктів, які здійснюють охорону та поліпшення земель?

Практична робота за темою 10 «Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства України»

Юридична відповідальність у земельному праві має державно-примусовий характер і виконує дві основні функції: каральну (штрафну) та право-відновну (компенсаційну). Вона виникає як наслідок вчинення земельного правопорушення – суспільно шкідливого винного діяння, що порушує встановлений земельний лад.

Склад земельного правопорушення включає чотири обов'язкові елементи:

- Об'єкт: суспільні відносини щодо раціонального використання та охорони земель (земельний лад).
- Суб'єкт: фізичні, юридичні та посадові особи (не обов'язково землекористувачі).
- Об'єктивна сторона: конкретні протиправні дії (захоплення землі, псування ґрунту) або бездіяльність (непроведення рекультивації).
- Суб'єктивна сторона: психічне ставлення особи до скоєного у формі умислу або необережності.

Класифікація відповідальності здійснюється за характером санкцій та галузевою належністю норм. Згідно зі ст. 211 ЗК України, основними видами юридичної відповідальності є цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність.

Згідно з КЗпП України дисциплінарна відповідальність застосовується до працівників у межах трудових відносин. Вона виникає за умови, що порушення земельного законодавства одночасно є порушенням трудових обов'язків. Основними заходами є догана та звільнення. Специфічною формою є матеріальна відповідальність, що полягає у відшкодуванні працівником

шкоди, заподіяної підприємству через неналежне використання земельних ресурсів.

Цивільно-правова відповідальність має переважно майново-компенсаційний характер і базується на нормах ЦК та ЗК України. Її специфіка полягає у:

- Спрямованості на відновлення стану земельної ділянки або відшкодування збитків потерпілій стороні.

- Обов'язковому поверненні самовільно зайнятих ділянок за рішенням суду без відшкодування затрат, понесених порушником.

- Відшкодуванні як реальної шкоди, так і упущеної вигоди.

Адміністративна відповідальність регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) і застосовується до громадян та посадових осіб. Основні склади правопорушень:

- Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52).

- Порушення правил використання земель (ст. 53).

- Самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53¹).

- Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53²).

- Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту (ст. 53³).

- Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 53⁴).

- Порушення строків розгляду заяв (клопотань) щодо надання дозволу на розроблення документації із землеустрою, погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою, надання висновків до документації із землеустрою (ст. 53⁵).

- Порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст. 53⁶).

- Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54).

- Порушення правил землеустрою (ст. 55).

– Знищення межових знаків, пошкодження або знищення геодезичних пунктів і мереж (ст. 56).

Переважною формою адміністративної відповідальності в земельній сфері є накладення штрафів, величина яких встановлюється у кратному відношенні до розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Кримінальна відповідальність є найсуворішим заходом впливу за суспільно небезпечні діяння, передбачені Кримінальним кодексом України. Чинний Кримінальний кодекс України передбачає покарання за такі кримінальні правопорушення у сфері земельно-правових відносин:

- приховування або перекручення відомостей про екологічний стан чи захворюваність населення (ст. 238);
- забруднення або псування земель (ст. 239);
- порушення правил охорони надр (ст. 240);
- порушення законодавства про захист рослин (ст. 247);
- проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253);
- безгосподарське використання земель (ст. 254) тощо.

Застосування заходів кримінально-правового впливу за порушення земельного законодавства є виключною прерогативою суду та має персоніфікований характер. Підставою для притягнення до відповідальності є наявність у діянні особи ознак складу злочину (кримінального правопорушення), що характеризується високим ступенем суспільної небезпеки та тяжкістю наслідків.

Задача 1. У березні 2025 року інспектор з контролю за використанням та охороною земель під час перевірки виявив, що громадянин Кравченко В. П., який є власником притиснутої до автошляху ділянки площею 0,10 га з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства», самовільно розширив її межі. Він зайняв додатково 0,05 га земель запасу територіальної громади, встановивши там тимчасову споруду (кіоск) для торгівлі запчастинами та облаштувавши майданчик для паркування автомобілів з гравійним покриттям. Жодних рішень про передачу у власність чи оренду

додаткової ділянки місцева рада не приймала, а зміна цільового призначення основної ділянки не здійснювалася.

Кваліфікуйте дії громадянина Кравченка В. П. за статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Визначте, чи підлягає накладенню штраф за кожне порушення окремо, чи за їх сукупністю.

Які заходи, крім штрафу, мають бути вжиті щодо самовільно зайнятої ділянки?

Задача 2. Будівельна компанія «Моноліт-Сервіс» розпочала підготовчі роботи для зведення складського комплексу на земельній ділянці сільськогосподарського призначення, придбаній у приватну власність. Під час проведення робіт екскаваторною технікою було знято родючий шар ґрунту (гумусовий горизонт) на всій площі забудови (2 га). Знятий ґрунт було переміщено до найближчого яру та змішано з будівельним сміттям. Під час перевірки представник компанії заявив, що оскільки земля перебуває у їхній приватній власності, вони мають право розпоряджатися нею на власний розсуд і не зобов'язані отримувати жодних «спеціальних дозволів» на переміщення землі в межах своєї ділянки.

Чи правомірні аргументи представника компанії з точки зору ст. 168 Земельного кодексу та ст. 53-3 КУпАП?

Який орган має право скласти протокол про це правопорушення та накладати адміністративне стягнення?

Визначте розміри штрафів для рядових працівників (екскаваторників) та для посадових осіб компанії.

Задача 3. Під час проведення планової перевірки дотримання земельного законодавства встановлено, що ТОВ «Агрофірма «Степова» допустило забруднення земель сільськогосподарського призначення хімічними речовинами. Унаслідок порушення правил поводження з відходами виробництва на площі 15 га зафіксовано наднормативний вміст токсикантів (15 ГДК). Вказані дії спричинили якісне погіршення стану ґрунтів, що кваліфікується як деградація земель. Керівництвом суб'єкта господарювання було проігноровано обов'язок щодо негайної ліквідації наслідків шкідливого впливу.

Який злочин вчинено? Обґрунтуйте склад злочину, вказавши ознаки складу злочину (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони). Визначте статтю КК України, можливе покарання та заходи для усунення наслідків.

Задача 4. У 2025 році агроном Петренко у Вінницькій області, працюючи на підприємстві, використав заборонений пестицид для обробки 10 га посівів пшениці, що призвело до загибелі комах-запилювачів та забруднення прилеглих земель. Експертиза підтвердила, що діяння спричинило значну екологічну шкоду. Петренко діяв умисно, знаючи про заборону. Який злочин вчинено? Визначте статтю КК України, можливе покарання та заходи для усунення наслідків. Обґрунтуйте склад злочину, вказавши ознаки складу злочину (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони).

Задача 5. Державними інспекторами Головного управління Держгеокадастру у Київській області проведено перевірки дотримання земельного законодавства, відведення земельних ділянок на території с. Крюківщина Київської області. За результатами проведених заходів виявлено реєстрацію земельних ділянок на підставі підроблених документів та незаконність вилучення земель з комунальної та державної власності. Матеріали перевірки направлено до правоохоронних органів для розгляду та вжиття заходів у відповідності до вимог чинного законодавства. Який злочин вчинено? Обґрунтуйте склад злочину, вказавши ознаки (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони). Визначте статтю КК України, можливе покарання та заходи для усунення порушень.

Задача 6. У 2025 році ТОВ «Проект-Буд-Інвест» за замовленням промислового холдингу розробило проектну документацію на будівництво заводу з переробки металургійного шламу в межах приміської зони. Головний інженер проекту, маючи на меті зменшення кошторисної вартості об'єкта для отримання премії від замовника, свідомо не включив до проекту систему фільтрації стічних вод та автоматизовані установки вловлювання газоподібних викидів, що є обов'язковими згідно з вимогами екологічної безпеки та висновками оцінки впливу на довкілля.

Незважаючи на відсутність очисних систем, керівник підрядної організації, перебуваючи у змові з представником органу державного архітектурно-

будівельного контролю, підписав акт про готовність об'єкта до експлуатації. Протягом першого місяця роботи підприємства через відсутність систем захисту відбувся неконтрольований викид токсичних сполук у атмосферу та скид неочищених вод у прилеглу меліоративну систему. Це спричинило масову загибель риби у місцевому ставку та викликало гостру респіраторну реакцію у 40 жителів сусіднього селища, що було кваліфіковано як заподіяння шкоди здоров'ю середньої тяжкості.

Проаналізуйте склад злочину, передбаченого ст. 253 КК України. Хто є суб'єктом даного правопорушення?

Кваліфікуйте дії головного інженера проекту та керівника організації, яка ввела об'єкт в експлуатацію.

Задача 7. У 2025 році ТОВ «Енерго-Буд» отримало в тимчасове користування (на умовах короткострокової оренди) земельну ділянку комунальної власності площею 0,5 га для розміщення спецтехніки та будівельних матеріалів під час ремонту магістрального трубопроводу.

Після завершення терміну оренди під час приймання-передачі ділянки представник міської ради виявив такі факти:

1. Орендар під час маневрування важкої техніки знищив бетонні межові знаки, що відокремлювали ділянку від земель лісогосподарського призначення.
2. Техніка та залишки щебеню не були вивезені з ділянки через 20 днів після закінчення терміну дії договору.
3. Територія була засмічена залишками паливно-мастильних матеріалів, а родючий шар ґрунту в місцях стоянки техніки був перемішаний із гравієм, що унеможливило використання землі за призначенням без рекультивації.

Кваліфікуйте дії ТОВ «Енерго-Буд» за статтями КУпАП. Які норми регулюють відповідальність за знищення межових знаків та несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель?

Чи можна притягнути підприємство до відповідальності за ст. 52 КУпАП у зв'язку із забрудненням ПММ та перемішуванням ґрунту?

Хто в даному випадку є суб'єктом адміністративної відповідальності: водії спецтехніки, виконроб чи директор ТОВ?

Який порядок стягнення збитків за знищені межові знаки, якщо вони мають матеріальну вартість?

Практична робота. Контрольна робота за розділом 1.

Практична робота. Колоквіум за темами 11–15

Питання

1. Чому аграрне право вважається комплексною галуззю права? Обґрунтуйте його специфіку через поєднання приватних та публічних інтересів у сфері сільського господарства.

2. Схарактеризуйте комплексний характер предмета аграрного права. Які методи правового регулювання переважають у сучасних аграрних відносинах: диспозитивний чи імперативний?

3. Проаналізуйте ієрархію джерел аграрного права України. Яке місце посідають спеціалізовані закони, наприклад, «Про фермерське господарство», «Про кооперацію» відносно Цивільного та Земельного кодексів?

4. Розкрийте зміст принципу пріоритетності сільськогосподарського землекористування. Як він реалізується в чинному законодавстві?

5. Проведіть межу між аграрним та земельним правом. Що є спільним, а що – специфічним об'єктом регулювання для кожної з галузей?

6. За якими критеріями суб'єкти аграрних відносин поділяються на сільськогосподарських товаровиробників та суб'єктів, що забезпечують виробництво тощо?

7. У чому полягають особливості створення та діяльності фермерського господарства як специфічного суб'єкта аграрного бізнесу?

8. Розкрийте різницю між виробничими та обслуговуючими сільськогосподарськими кооперативами. Яка їхня роль у забезпеченні конкурентоспроможності дрібних виробників?

9. Як відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення та євроінтеграційні процеси впливають на трансформацію сучасного аграрного права України?

10. Розкрийте зміст поняття «державне регулювання сільського господарства».

11. Проаналізуйте співвідношення економічних та адміністративних методів у аграрній політиці. У яких випадках держава має право застосовувати адміністративні обмеження, наприклад, квотування експорту зерна?

12. Схарактеризуйте повноваження Міністерства аграрної політики та продовольства України. Як розподіляються функції між Міністерством та профільними службами?

13. Що таке Державний аграрний реєстр і яке його юридичне значення для отримання державної допомоги?

14. Які існують форми державної допомоги для новостворених фермерських господарств? Охарактеризуйте механізм часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.

15. Дайте визначення фермерського господарства як форми підприємницької діяльності. Чим правовий статус фермерського господарства як юридичної особи відрізняється від статусу фермерського господарства, створеного фізичною особою-підприємцем?

16. Опишіть алгоритм заснування фермерського господарства. Хто має право бути засновником та членом фермерського господарства, які вимоги закон висуває до професійної належності засновника?

17. Який правовий режим земель фермерського господарства? Поясніть різницю між землями, що належать господарству як юридичній особі, та землями, що перебувають у власності або користуванні окремих членів фермерського господарства.

18. Що входить до майна фермерського господарства? Охарактеризуйте правовий режим майна, яке передається членами до складеного капіталу.

19. Назвіть підстави припинення фермерського господарства. У чому особливість процедури ліквідації фермерського господарства у разі смерті останнього члена господарства?

20. Розкрийте зміст поняття «сільськогосподарський кооператив» за чинним законодавством. Чим відрізняється діяльність кооперативу, що діє з метою отримання прибутку, від того, що діє без такої мети?

21. З яких фондів складається майно сільськогосподарського кооперативу (пайовий, резервний, неподільний)? Опишіть порядок повернення паю у разі виходу з кооперативу.

22. Визначте правову природу особистого селянського господарства. Чому діяльність з ведення особистого селянського господарства не вважається підприємницькою, і які обмеження щодо площі земельної ділянки встановлені законом для цієї форми господарювання?

23. Які права мають громадяни щодо розпорядження земельною ділянкою для ведення особистого селянського господарства? Чи можуть іноземці вести особисте селянське господарство в Україні?

24. У чому полягають особливості договірних відносин у сільському господарстві? Як природно-кліматичні фактори та сезонність виробництва впливають на зміст та виконання аграрних договорів?

25. На які групи поділяються договори в сфері АПК? Наведіть приклади договорів щодо реалізації продукції, матеріально-технічного забезпечення та надання послуг.

26. Дайте визначення договору контрактації сільськогосподарської продукції. Чим він відрізняється від звичайного договору купівлі-продажу або поставки?

27. Які особливості відповідальності виробника за договором контрактації? Поясніть значення принципу вини та впливу непереборної сили на звільнення аграрія від відповідальності.

28. Охарактеризуйте договір оренди землі сільськогосподарського призначення як базовий договір у діяльності агропідприємств. Які істотні

умови цього договору та мінімальні строки оренди встановлені законом для різних категорій земель?

Практична робота «Відповідальність за порушення аграрного законодавства України»

Практична робота спрямована на поглиблення знань студентів щодо правового регулювання діяльності в агропромисловому комплексі України, зокрема, в контексті застосування дисциплінарної, майнової, адміністративної та кримінальної відповідальності. Задачі, представлені в роботі, базуються на нормах Кодексу законів про працю України (КЗпП), Земельного кодексу України (ЗК), Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) та Кримінального кодексу України (КК). Вони охоплюють типові ситуації, пов'язані з порушеннями трудової дисципліни, псуванням земель сільськогосподарського призначення, недотриманням санітарних і ветеринарних норм, а також незаконним використанням природних ресурсів.

Метою практичної роботи є формування в студентів навичок аналізу правових норм, оцінки юридичних наслідків порушень у сільському господарстві та розробки обґрунтованих рішень для забезпечення збалансованого природокористування. Задачі допомагають розвинути вміння застосовувати законодавство до реальних кейсів, визначати суб'єктів відповідальності, види стягнень, строки їх застосування та порядок оскарження.

Робота сприяє розумінню взаємозв'язку між правовими нормами та практичною діяльністю в АПК, підкреслюючи важливість дотримання земельного, трудового та екологічного законодавства для сталого розвитку сільського господарства. Виконання завдань передбачає аналіз нормативних актів, оцінку збитків, визначення відповідальних осіб та обґрунтування заходів для відновлення порушених прав і ресурсів.

Завдання до практичної роботи

Задача 1. Працівник фермерського господарства, тракторист, не виконав розпорядження керівника про своєчасну обробку поля добривами, що призвело

до затримки посівної кампанії. Порушення було виявлено через 20 днів після вчинення, і працівник надав письмові пояснення. Яка дисциплінарна відповідальність може бути застосована до працівника відповідно до Кодексу законів про працю України? Вкажіть можливі стягнення, строки застосування та умови оскарження.

Задача 2. Підприємство, яке тимчасово орендувало земельну ділянку для будівництва, не повернуло її в придатний стан після закінчення терміну оренди: ґрунтовий покрив був пошкоджений, а земельна ділянка забруднена будівельними відходами. Власник землі (фермер) вимагає відшкодування збитків. Яка майнова відповідальність застосовується відповідно до Земельного кодексу України? Вкажіть види збитків, що підлягають відшкодуванню, та суб'єктів, які несуть відповідальність.

Задача 3. Посадова особа сільськогосподарського кооперативу використала земельну ділянку сільськогосподарського призначення для несанкціонованого будівництва складів, без зміни цільового призначення, що призвело до псування ґрунту. Екологічна інспекція склала протокол. Яка адміністративна відповідальність застосовується відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення? Вкажіть розмір штрафу, можливі додаткові стягнення та орган, що розглядає справу.

Задача 4. Директор агрофірми наказав скинути хімічні відходи на орну землю, що призвело до значного забруднення ґрунту та загибелі частини врожаю на сусідній ділянці. Екологічна інспекція зафіксувала факт порушення, а експертиза підтвердила шкоду екосистемі. Яка кримінальна відповідальність передбачена за таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України? Вкажіть можливі покарання та суб'єкта відповідальності.

Задача 5. Працівник тваринницького комплексу не провів дезінфекцію приміщень після виявлення спалаху інфекції серед худоби, що призвело до поширення хвороби. Керівник виявив порушення через 15 днів і зажадав пояснення. Яка дисциплінарна відповідальність може бути застосована до працівника? Визначте строки та порядок накладення стягнення.

Задача 6. Сільськогосподарське підприємство самовільно зайняло земельну ділянку, призначену для випасу худоби, для розширення поля під посіви, що призвело до втрати власником доходу від випасу на суму 50 000 грн за рік. Власник землі вимагає відшкодування. Яка майнова відповідальність застосовується? Визначте обсяг відшкодування та суб'єкта відповідальності.

Задача 7. Працівник фермерського господарства, маючи доступ до лісосмуги, незаконно зрубав 10 дерев для власних потреб, що призвело до значного пошкодження лісосмуги та порушення екологічної рівноваги. Екологічна інспекція зафіксувала факт, а експертиза оцінила збитки в 30 000 грн. Яка кримінальна відповідальність передбачена за таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України? Вкажіть можливі покарання та обґрунтування.

Задача 8. Працівник овочевої ферми не дотримався санітарних вимог під час збирання врожаю, що призвело до забруднення продукції та її часткового списання. Керівник виявив порушення через 10 днів і зажадав пояснення. Яка дисциплінарна відповідальність може бути застосована? Визначте строки накладення стягнення та порядок його оскарження.

Задача 9. Підприємство тимчасово зайняло земельну ділянку для будівництва тимчасового складу на 6 місяців, не повернувши її в придатний стан (грунт пошкоджений, не проведено рекультивацію). Власник землі (сільськогосподарське товариство) оцінив збитки в 25 000 грн (неодержані доходи від оренди). Яка майнова відповідальність застосовується? Визначте обсяг відшкодування та суб'єкта відповідальності.

Задача 10. Працівник овочевої ферми не дотримався санітарних вимог під час збирання врожаю, що призвело до забруднення продукції та її часткового списання. Керівник виявив порушення через 10 днів і зажадав пояснення. Яка дисциплінарна відповідальність може бути застосована? Визначте строки накладення стягнення та порядок його оскарження.

Задача 11. Власник великого земельного масиву, призначеного для вирощування зернових, три роки поспіль не обробляв землю, що призвело до ерозії ґрунту та втрати родючості на площі 50 га. Екологічна інспекція

зафіксувала факт, а збитки оцінено в 150000 грн. Яка кримінальна відповідальність передбачена за таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України? Вкажіть можливі покарання та суб'єкта відповідальності.

Задача 12. Механізатор у сільськогосподарському кооперативі порушив правила техніки безпеки під час роботи на комбайні, що призвело до поломки обладнання на суму 20 000 грн. Керівник виявив порушення через 25 днів і зажадав пояснення. Яка дисциплінарна відповідальність може бути застосована? Визначте строки та порядок оскарження.

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ РОБІТ

Відповідно до нормативних вимог «Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна» (затвердженого рішенням Вченої ради від 28.12.2020 р., протокол № 19), самостійна робота здобувачів вищої освіти розглядається як фундаментальний компонент опанування навчальної програми. Вона є провідною формою засвоєння теоретичних знань та практичних навичок у позааудиторний час.

Процес самостійного вивчення дисципліни «Аграрне та земельне право» регламентується робочою програмою та забезпечується комплексом методичних інструментів. Основними напрямками є аналіз чинних джерел аграрного та земельного права, моніторинг змін у профільному законодавстві, опрацювання наукової літератури, виконання індивідуальних завдань, зокрема, вирішення кейсів.

Розподіл навчального часу для денної форми навчання, а також перелік рекомендованих джерел за кожною змістовою лінією, систематизовано у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1. – Завдання для самостійної роботи з дисципліни «Аграрне та земельне право»

№	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Тема 1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	3
2	Тема 2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	3
3	Тема 3. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Указ Президента України від 24 квітня 2011 р. № 500	1
4	Тема 4. Про захист конституційних прав громадян на землю: Закон України від 20 січня 2005 р.	3
5	Тема 5. Про захист прав власників земельних часток (паїв): Указ Президента України від 21 квітня 1998 р. №332/98	3

6	Тема 6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	3
7	Тема 7. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 5 червня 2003 р.	3
8	Тема 8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	1
9	Тема 9. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 р. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р.	6
10	Тема 10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.	4
11	Тема 11. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	3
12	Тема 12. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.	1
13	Тема 13. .Положення про Аграрний фонд, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005 р. № 543. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р.	3
14	Тема 14. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 р. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р.	2
15	Тема 15. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.	1
16	Тема 16. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.	2
17	Разом	42

Самостійна робота повинна мати творчо-пошуковий характер і базуватися на принципах наукової об'єктивності, з урахуванням норм національного законодавства та міжнародно-правових стандартів у сфері екологічної та аграрної безпеки.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО УЧАСТІ У ПІДСУМКОВОМУ КОНТРОЛІ

Підсумковий семестровий контроль проводиться у тестовій формі з метою визначення рівня засвоєння студентами навчальних матеріалів. Контрольне завдання складається з таких видів тестових завдань:

1. Закритий тест з однією правильною відповіддю, яку необхідно вибрати із запропонованих двох варіантів. Тестове завдання закріплює репродуктивний рівень пізнання.

Приклад 1

Чи правильне твердження наведено?

Право землекористування – це система правових норм, закріплених у земельному законодавстві, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з одержанням корисних властивостей земельних ресурсів.

Варіанти відповіді: «Так» або «Ні».

Правильна відповідь: «Так».

Приклад 2

Чи правильне твердження наведено?

Ст. 96 ЗК України не покладає на землекористувачів обов'язки обкошувати (з прибиранням скошеного) та оборювати земельні ділянки, прилеглі до торфовищ, полезахисних лісових смуг, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, у смугах відведення автомобільних доріг і залізниць.

Варіанти відповіді: «Так» або «Ні».

Правильна відповідь: «Ні».

2. Закритий тест з однією і більше правильними відповідями, в якому із запропонованих варіантів необхідно відзначити не менш однієї правильної відповіді. Тестове завдання відображає репродуктивний рівень пізнання.

Приклад 3

Знайдіть правильне твердження (правильні твердження):

Істотними умовами договору оренди землі за законом є:

- A. Об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування, розмір).
- B. Дата виплати орендної плати.
- C. Орендна плата (розмір, індексація, спосіб та умови розрахунків).
- D. Строк дії договору оренди.

Правильні відповіді: A, C, D.

Приклад 4

Знайдіть правильне твердження (правильні твердження):

На яких правах громадяни України можуть набувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення?

- A. На праві приватної власності.
- B. На праві постійного користування.
- C. На праві оренди.
- D. На праві емфітевзису.

Правильні відповіді: A, C, D.

3. Закритий тест на знаходження відповідності, в якому кожному варіанту відповіді необхідно проставити ідентифікатор відповідного йому поняття.

Тестове завдання відображає репродуктивно-алгоритмічний рівень пізнання.

Приклад 5.

Група А		Група В	
A	Фермерське господарство	1	Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.
B	Сільськогосподарський кооператив	2	Форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію на основі використання власного майна та землі.

С	Особисте селянське господарство	3	Юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на засадах членства для спільної виробничої чи іншої діяльності.
Д	Емфітевзис	4	Господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи з метою задоволення особистих потреб у сільськогосподарської продукції.

Відповіді:

А	2
В	3
С	4
Д	1

4. Відкрите тестове завдання творчого рівня пізнання, в якому студент повинен продемонструвати логічність, зв'язність, інтегративність, використання основних понять і термінів, наявність висновків за результатами аналізу, вираження своєї думки з проблеми.

Приклад 6.

Запитання. *Схарактеризуйте організаційно-правові заходи охорони земель в Україні.*

Відповідь. Організаційно-правові заходи охорони надходять від органів державної влади і управління, правоохоронних органів, самих землевласників і землекористувачів. Вони вирішують завдання охорони земель у специфічних, властивих їм формах, відповідно до місця призначення даного виду органів у державній і господарській системі.

Вищі органи державної влади і управління вирішують це завдання шляхом активної законодавчої діяльності:

а) законодавчі акти, що перестали відповідати охороні земель, замінюють новими;

б) приймають нормативно-правові акти з тих питань охорони земель, що раніше не були урегульовані в правовому відношенні.

Земельним законодавством передбачено такий захід охорони земель, як відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам і втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва.

Посиленню охорони земель чималою мірою сприятимуть розроблення і прийняття в районах і областях комплексного перспективного плану підвищення рівня землекористування і охорони земель, що значно поживає і конкретизує роботу місцевих Рад щодо поліпшення використання земель і забезпечення їх охорони, зробить їхню діяльність більш предметною і цілеспрямованою.

Тестове завдання складається з 40 запитань. Кожна вірно виявлена відповідь оцінюється в 1 бал. Бали за відповіді складаються. Максимальна кількість балів за підсумковий контроль складає 40 балів.

Студент повинен відповідально поставитися до підготовки до підсумкового тестування. Для опанування теоретичними матеріалами у процесі підготовки до виконання підсумкового тестового завдання студенти повинні всебічно ознайомитися з лекційними матеріалами, розглянути і усвідомити зміст питань до іспиту, вивчити рекомендовані джерела права для самостійного опанування.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра екологічного моніторингу та заповідної справи

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор _____
навчально-наукового
інституту екології

Ганна ТІТЕНКО

28 " серпня " 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ перший / бакалаврський _____

галузь знань _____ 20 Аграрні науки та продовольство _____
(шифр і назва)

спеціальність 201 «Агрономія» _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ Агроменеджмент і цифрові технології в агробізнесі _____
(шифр і назва)

спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____ обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет ННІ екології, зеленої енергетики та сталого розвитку

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою ННІ екології
«28» серпня 2025 року, протокол № 9

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Гололобова Олена Олександрівна – доцент, кандидат
сільськогосподарських наук, доцент кафедри екологічного моніторингу та
заповідної справи Навчально-наукового інституту екології, зеленої енергетики
та сталого розвитку

Програму схвалено на засіданні кафедри екологічного моніторингу та
заповідної справи

Протокол від «26» серпня 2025 року № 16.

Завідувач кафедри екологічного моніторингу та заповідної справи

(підпис)

Надія МАКСИМЕНКО

(ім'я, прізвище)

Програму погоджено з гарантом освітньої програми першого рівня
«Екологія» (бакалавр)

Гарант освітньої програми першого рівня «Агрономія» (бакалавр)

Андрій АЧАСОВ

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Програму погоджено науково-методичною комісією ННІ екології

Протокол від «27» серпня 2025 року № 11.

Голова науково-методичної комісії ННІ екології

(підпис)

Надія МАКСИМЕНКО

(ім'я, прізвище)

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Гололобова Олена Олександрівна

АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Навчально-методичний комплекс
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) освітнього рівня
за спеціальністю 201 «Агрохімія»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 25.06.2026. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 3,49. Обсяг 0,578 Мб. Зам. № 324/26.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна